

аспекти : монографія / І. В. Арістова. – Режим доступу : www.pravo.vuzlib.net/book_z1189.html.

3. **Державна** інформаційна політика і національні інформаційні ресурси. – Режим доступу : www.refine.org.ua/pageid-982-1.html.

4. **Колодюк А. В.** Інформаційне суспільство: сучасний стан та перспективи розвитку в Україні : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.03 / Колодюк Андрій Вікторович. – К., 2004. – 234 с.

5. **Май М.** Медіа-політика в інформаційному суспільстві / Манфред Май ; пер. з нім. В. Климченко, В. Олійник. – К. : Акад. Укр. преси, Центр Вільної Преси, 2011. – 286 с.

6. **Почепцов Г. Г.** Державна інформаційна політика в Україні: шляхи вдосконалення : підручник / Г. Г. Почепцов. – Режим доступу : www.pidruchniki.ws/14940511/politologiya.

Надійшла до редколегії 20.08.12

УДК 351.746:314.018

Ірина РОЙ

*Національна академія державного
при Президентіві України*

ДЕРЖАВНІ ПРІОРИТЕТИ У СФЕРІ ДЕМОГРАФІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Аналізуються сучасні передумови для формування стратегічного планування у сфері демографічної безпеки України. Визначаються державні пріоритети демографічної безпеки України, стратегічна мета демографічного розвитку та система заходів і механізмів для її реалізації. Наводяться основні завдання демографічної безпеки країни.

Ключові слова: демографічна безпека, демографічна криза, демографічна політика.

Ирина Рой. Государственные приоритеты в сфере демографической безопасности Украины

Анализируются современные предпосылки для формирования стратегического планирования в сфере демографической безопасности Украины. Определяются государственные приоритеты демографической безопасности Украины, стратегическая цель демографического развития и система мер и механизмов для ее реализации. Приводятся основные задачи демографической безопасности страны.

Ключевые слова: демографическая безопасность, демографический кризис, демографическая политика.

Iryna Roy. Government priorities in sphere of Ukraine demographic security

The modern conditions for the formation of strategic planning for the demographic security of Ukraine are analyzed. According to the survey were formulated by the state security priorities of the population of Ukraine's strategic goal of the demographic

development and the system of measures and mechanisms for its implementation. The main objectives of the demographic security are given.

Key words: demographic security, demographic crisis, demographic policy.

Найближчими роками можна очікувати, що чисельність населення України неминуче зменшуватиметься. Навіть за умови збільшення народжуваності та зниження смертності в Україні до рівня північноєвропейських країн подолати депопуляцію не вдасться [3, с. 34]. Єдиним реальним виходом із цієї ситуації є активізація процесу репатріації етнічних українців та представників інших раніше депортованих народів, а також заходи із залучення мігрантів з держав, що розвиваються.

У розробленій Інститутом демографії та соціальних досліджень НАН України Концепції демографічного розвитку України на 2005 – 2015 рр. визнається, що тенденцію до зменшення загальної чисельності населення не зупинити. У такому випадку слід зробити все необхідне для належного економічного забезпечення відтворення населення, поліпшення стану навколишнього середовища, достойного захисту людей похилого віку та сімей з дітьми, пропаганди здорового способу життя, а також вільного доступу до медицини та освіти [4].

В Україні не створено жодних стимулів для підвищення рівня народжуваності. Орієнтація на західні мірки життя призведе до відмови на певний час від народження другого та наступних дітей. Лише за умови реконструкції репродуктивних настанов пізніше можна очікувати на підвищення сумарного коефіцієнта народжуваності до рівня 1,3 – 1,4 дитини в розрахунку на одну жінку, що знову ж таки не забезпечуватиме навіть просте заміщення поколінь.

З проблемами розвитку і становлення окремих аспектів демографічної безпеки пов'язані дослідження демографів і соціологів в Україні і російських учених. Тим часом в українській політичній і юридичній науках ця проблема залишається слабо розробленою. Питанням теоретичного та методологічного вивчення демографічного розвитку та регулювання демографічними процесами присвячені праці багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних науковців: Е. Лібанової, О. Палія, В. Стешенко, С. Пирожкова, Н. Рингач, І. Субогіної, Н. Власенко, В. Скуратівського, О. Петрос, Н. Фойгт, К. Якуби та ін. В Україні проблемами демографії займається Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України.

Мета статті – сформулювати державні пріоритети демографічної безпеки та систему заходів і механізмів для її реалізації; визначити основні завдання демографічної безпеки країни.

На стабілізацію суспільства в майбутньому впливатиме ряд факторів. По-перше, неминуче скорочення загальної чисельності населення України в результаті як природного руху, так і міграційних переміщень може призвести до неможливості підтримання необхідного рівня господарського освоєння території, унаслідок чого неможливим стає підтримання хоча б мінімальної густоти населення в усіх регіонах країни. По-друге,

відбуваються негативні трансформації статево-вікової структури населення, зокрема посилення процесу старіння та формування нечисленного покоління народжених протягом останнього десятиліття ХХ ст. По-третє, зниження рівня народжуваності до низьких навіть за європейськими мірками показників. Урешті-решт доволі високий рівень смертності населення, особливо серед чоловіків працездатного віку.

Стратегічною метою демографічного розвитку є підвищення якості населення України, збереження та відтворення його життєвого й трудового потенціалу. За неможливості поновити тенденцію до зростання чисельності населення саме акцентування на якісних аспектах його відтворення стає стрижнем демографічної політики, а підвищення якості населення розглядається як вихід із демографічної кризи.

В основі розробки мети та змісту демографічної політики в галузі народжуваності, репродуктивної політики та розвитку сім'ї як одного з найважливіших соціальних інститутів лежить об'єктивна потреба в сприятливому розвитку сім'ї, створенні соціально-економічних передумов для її повноцінного функціонування, задоволенні й відтворенні потреби сім'ї в дітях.

Відповідно до сформульованої мети державної політики демографічного розвитку України [4], яка під час розгляду кількісно-якісних характеристик населення надає перевагу поліпшенню їх якісних змінних, основним стратегічним завданням сімейної політики є поліпшення якості життя сімей, а саме сприяння зміцненню шлюбу, запобігання його руйнації, зниження рівня розлучуваності, формування сприятливого соціально-психологічного клімату та позитивної суспільної налаштованості на сімейні цінності.

Ще декілька десятиліть назад ідеалом демографічного розвитку було розширене відтворення населення, тоді як аналіз сучасної демографічної ситуації в Україні свідчить, що головним орієнтиром сучасності є просте відтворення. Водночас необхідно враховувати, що внаслідок різкого погіршення соціально-демографічної ситуації, зростання невпевненості в прийдешньому дні, а також попередньої хибної демографічної політики держави, потенційні батьки дедалі частіше відмовляються від народження другої дитини і тим більше третьої, четвертої. У таких умовах усе більшої актуальності набуває збереження традицій багатодітності там, де вони ще існують, а для іншої частини населення – сприяння формуванню дітородних настанов на створення дводітної родини. Хоча слід розуміти, що те, наскільки «норма» – дві дитини на одну подружню пару – може забезпечити просте відтворення населення суттєво залежить від рівня дитячої смертності.

Забезпечення економічного підґрунтя розвитку сімей може бути реалізоване шляхом уведення в дію таких механізмів, як реформування системи оплати праці з метою досягнення рівня, що забезпечує адекватні соціальні стандарти існування, якісне утримання й виховання дітей; підтримка сімейних форм трудової кооперації, підвищення доступності

кредитування з метою розвитку фермерства, сімейного малого й середнього бізнесу; зміни в системі оподаткування фізичних осіб, упровадження оподаткування сім'ї, налагодження ефективного механізму соціального кредитування; поліпшення можливостей для працюючих матерів поєднувати роботу і виконання сімейних обов'язків за допомогою механізмів гнучкої зайнятості, створення дитячих кімнат на підприємствах.

На жаль, можна стверджувати, що сьогодні сім'я не виконує повною мірою своєї виховної функції. Понад 70 % опитаних молодих сімей вважають, що вони не мають необхідних психолого-педагогічних знань для виховання дітей [2, с. 33]. Для сприяння та підтримки вказаної функції необхідно розробити систему заходів для цілеспрямованої, поетапної, організованої підготовки майбутніх батьків до виконання соціальних ролей чоловіка та дружини, батька й матері.

Однією з передумов формування рівня структури та якості відтворення населення є його здоров'я. Це визначальний чинник смертності та тривалості життя населення, який відіграє провідну роль у режимі відтворення населення та зміни поколінь. Саме тому поліпшення стану здоров'я і внаслідок цього зниження смертності, подовження тривалості життя є важливою соціальною потребою, а стратегічні напрями політики в згаданій сфері набувають неабиякої актуальності.

Метою державної політики демографічного розвитку в галузі охорони здоров'я є збереження та поліпшення стану здоров'я населення, підвищення середньої тривалості життя паралельно з подовженням періоду здорового життя, зниження передчасної смертності за рахунок формування комплексної дієвої системи захисту життя і здоров'я населення.

Дослідження питань про вплив різноманітних чинників на стан здоров'я населення дало змогу встановити, що орієнтовно на 51,2 % здоров'я людини залежить від способу життя, на 20,4 % – від спадковості та біологічної конституції, на 19,9 % – від стану довкілля і на 8,5 % – від розвитку системи охорони здоров'я [6, с. 379]. У світлі наведених фактів особливої значущості набуває формування суспільної налаштованості на пріоритет здорового способу життя, соціальної та особистісної мотивації до збереження та зміцнення здоров'я, формування в населення світоглядних принципів свідомого самозбереження як суспільно бажаної етичної норми. На особливу увагу в цьому контексті заслуговує також профілактика найбільш поширених хронічних захворювань, а також паління, наркоманії, зловживання алкоголем та їх негативних наслідків.

Викликає занепокоєння поширення пандемії СНІДу та наркоманії, особливо серед молоді. Насторожує те, що в Україні у 1996 р. 93 % ВІЛ-інфікованих становили люди, які вживали наркотики, а у 2004 р. наркозалежні становили 52 %, ті, що заразилися статевим шляхом – 27,6 %, внаслідок вертикальної трансмісії від матері до дитини – 20,4 %. Щомісяця в Україні реєструються до 600 випадків ВІЛ-інфікування, однак це лише зареєстровані випадки, кількість неврахованих – невідома.

Усе це виводить профілактику й лікування наркоманії та СНІДу до пріоритетних напрямів діяльності держави.

Серед демографічних процесів особливе місце посідає міграція населення, яка може активно та швидко впливати на демографічну ситуацію, зменшуючи чи збільшуючи чисельність населення, змінюючи його статеву-вікову та сімейну структуру [5]. Якщо для світової спільноти в цілому міграція не може бути фактором зростання населення, то для окремих регіонів та країн її роль у демографічному розвитку дуже часто є провідною.

Одним із найбільш характерних демографічних процесів сучасної епохи є старіння населення. Воно має загальний характер, оскільки пов'язане із суспільним прогресом і з кожним роком дедалі більше держав долучається до цього процесу. Україна належить до країн світу з найстарішим населенням. Вона посідає 11 місце за величиною частки населення віком 60 років і старші. Дві інші слов'янські держави колишнього СРСР посідають за цим показником значно кращі позиції: Білорусь – 23 місце, Російська Федерація – 27. Тому розробка стратегічних пріоритетів подолання негативних наслідків старіння населення вимагає підвищеної уваги. Успішне вирішення стратегічних цілей і завдань демографічної безпеки вимагає обґрунтування національних пріоритетів, на яких держава повинна зосередити зусилля, визначити, куди найефективніше вкласти кошти в умовах соціально-економічної кризи, щоб отримати максимальну віддачу.

Основні зусилля держави, суспільства і кожної людини на сучасному етапі і в найближчому майбутньому мають бути спрямовані на поліпшення здоров'я, зниження смертності, збільшення тривалості життя населення. Традиційно вважається, що демографічна політика, передусім, має бути спрямована на підвищення народжуваності. Проте сьогодні недостатня увага до збереження населення, що вже живе, і до його здоров'я різко знижує її ефективність. Здоров'я нації – це головний пріоритет, який повинен бути головним серед усіх реформ в країні. Тільки зі здоровим населенням можна сміливо проводити будь-які реформи, будувати ринок, вводити нові технології. Нездорове населення не може адекватно брати участь у вирішенні будь-яких проблем – від забезпечення надійної обороноздатності країни до проведення ефективних соціальних і економічних реформ. Тільки здорове населення зможе мати здорове потомство й надалі підвищувати народжуваність, а це дозволить зменшити витрати на оздоровлення наступних поколінь [1, с. 23]. Істотне зростання витрат на потреби охорони здоров'я і захист довкілля дозволить значно понизити смертність, підвищити тривалість життя населення.

Демографи розділяють причини смерті на два класи – від нещасних випадків і з природних причин: хвороб органів кровообігу, органів дихання, з новоутворень та ін. Вважається, що смертність з природних

причин спостерігається в основному в літніх людей. У розвинених країнах такі хвороби, завдяки успіхам медицини, стають характерними для все більш старших вікових груп, тоді як у нашій країні триває процес їх «омолоджування», що обумовлено передчасною смертю людей усе більш молодшого віку.

Зросла смертність як серед чоловіків, так і серед жінок від нещасних випадків, убивств, самогубств та інших зовнішніх чинників. При цьому кількість смертей серед чоловіків з цих причин, особливо в сільській місцевості, зростає швидкими темпами серед молодих працездатних людей, що відображається на якості трудових ресурсів країни. Важливо зазначити, що поліпшення здоров'я населення не може бути досягнуте тільки за допомогою нехай навіть найрадикальніших перетворень у системі охорони здоров'я. Як показує аналіз, не менше ніж 50 % його втрат пов'язано зі способом життя людей. Досягти істотного підвищення рівня громадського здоров'я не можна без кардинального вирішення проблем забезпечення населення житлом, збалансованим і повноцінним харчуванням, нормальним побутовим обслуговуванням, дитячими закладами; без створення безпечних і комфортних умов праці тощо. Тому ефективність державної політики охорони здоров'я, зниження смертності і збільшення тривалості життя населення багато в чому залежатиме від повноти і своєчасності реалізації програми соціальними галузями.

Ще 20 % втрат здоров'я фахівці МОЗ пов'язують зі станом навколишнього середовища. Це вкрай актуально для нашої країни у зв'язку з катастрофою на ЧАЕС. Забруднення довкілля викликає помітне зростання онкологічних, алергічних та інших видів захворювань, причому ці явища мають виражену регіональну специфіку.

Першочергового вирішення вимагають такі проблеми, як пільгове оподаткування засобів сім'ї, що витрачаються на лікування; формування концепції системи медичного страхування населення; розробка програм зміцнення репродуктивного здоров'я і планування сім'ї.

У сфері правового регулювання пріоритетним заходом є експертиза законодавства щодо умов для реалізації прав громадян на охорону здоров'я. Надалі якнайповніше завданням охорони здоров'я відповідають перехід до однієї з платних моделей страхової медицини, створення приватних медичних і оздоровчих установ, зміцнення ролі сімейного лікаря. Це дозволить підвищити відповідальність людини за здоров'я своє і своїх дітей, а також розширить можливості кожного боротися за його збереження.

Для стабілізації народжуваності і зміцнення сім'ї в 2010 – 2015 рр. особливої актуальності набуває питання охорони і поліпшення репродуктивного здоров'я як жінок, так і чоловіків. При цьому важливим чинником збереження репродуктивного здоров'я, зниження материнської і дитячої захворюваності є планування сім'ї. До сьогодні проблемам

планування сім'ї не приділялося належної уваги. Відсутність комплексного підходу призвела до того, що основним методом регулювання народжуваності стало штучне переривання вагітності. Для забезпечення стабілізації народжуваності потрібна розробка і здійснення на державному й регіональних рівнях програм охорони репродуктивного здоров'я і планування сім'ї.

Важливо також пом'якшити негативну дію на сім'ю наслідків економічної кризи: удосконалювати систему допомог на дітей, пов'язавши розмір допомоги з прожитковим мінімумом; стимулювати розвиток різних форм добровільного страхування, особливо дітей і молоді; передбачити пільгове оподаткування фінансових коштів, що спрямовуються підприємствами цільовим призначенням на охорону здоров'я працівників; посилювати просвітницьку й освітню діяльність стосовно поширення знань у сфері профілактики захворювань і укріплення здоров'я.

У сфері міграції основні зусилля держави в найближчому п'ятиріччі мають бути спрямовані: на оптимізацію територіальних міждержавних і внутрішньодержавних переміщень населення (особливо із села в місто, з міста в село) з урахуванням масштабів, інтенсивності, напрямів переміщень, а також поєднання державних і особистих інтересів громадян; підвищення ефективності впливу на процеси внутрішньої міграції (особливо із села в місто та з міста в село), раціоналізацію напрямів міграційних потоків з урахуванням інтересів соціально-економічного розвитку держави і регіонів; контроль за ситуацією на внутрішньому ринку праці, працевлаштування громадян за кордоном і захист ринку праці від неконтрольованого припливу іноземної робочої сили; захист прав і інтересів мігрантів, у тому числі вимушених переселенців і біженців.

Резюмуючи все викладене, зазначимо, що державними пріоритетами демографічної безпеки повинен стати максимальний демографічний розвиток, спрямований на поліпшення умов відтворення населення високої якості, що передбачає мобілізацію всіх видів громадського життя країни, зниження темпів депопуляції і зростання чисельності населення в довгостроковій перспективі. Реалізація цієї мети вимагає розробки власних демографічних програм і включення питань народонаселення у великі народногосподарські програми і прогнози (коротко-, середньо- і довгострокові).

Для досягнення суттєвих результатів потрібне вдосконалення всіх видів соціальних стосунків, при цьому первинними завданнями у сфері соціальної політики на найближчі п'ять років повинні стати:

- скорочення масштабів бідності;
- забезпечення повної, продуктивної і вільно обраної зайнятості як основного джерела підвищення ролі трудових прибутків і їх реального зростання;

- поліпшення якості життя населення, насамперед його здоров'я;
- стабілізація народжуваності та її доведення в перспективі до рівня, що забезпечує простий режим демографічного відтворення;
- поліпшення здоров'я населення, скорочення смертності та збільшення середньої тривалості життя;
- зміцнення шлюбно-сімейних стосунків і поліпшення умов життєдіяльності сім'ї;
- подолання негативних демографічних наслідків катастрофи на ЧАЕС;
- удосконалення регулювання міграційних процесів.

При цьому головним національним пріоритетом має стати здоров'я нації. Основні зусилля держави, суспільства і кожної людини необхідно спрямувати на зміцнення здоров'я і зниження смертності населення – це демографічно і соціально важливо. Здоров'я населення – той стрижень, який дозволить ефективно проводити соціально-економічні реформи і поліпшити демографічну ситуацію в країні. Тільки здорове населення може успішно будувати ринок, вводити нові технології, підвищувати продуктивність праці, забезпечувати подальше відтворення здорового потомства.

Список використаних джерел

1. Гегель Г. Философия права / Г. Гегель. – М. : Наука, 1979. – 436 с.
2. Павленко О. Ю. Сім'я – об'єкт демографічної політики / О. Ю. Павленко // Формування ринкової економіки : зб. наук. пр. Спецвип. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Демократичний розвиток України та пріоритетні завдання демографічної політики». – К. : КНЕУ, 2006. – Т. 1 : Відтворення населення та його природний рух. – С. 33 – 35.
3. Позняк О. В. Міграційні процеси в контексті демографічного розвитку України: сучасний стан і перспективні тенденції / О. В. Позняк // Економ. часопис – XXI. – 2002. – № 4. – С. 34 – 37.
4. Про затвердження Стратегії демографічного розвитку в період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 черв. 2006 р. № 879. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/879-2006-п.
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 червня 2007 року «Про напрями державної міграційної політики України та невідкладні заходи щодо підвищення її ефективності»: Указ Президента України від 7 листоп. 2008 р. № 1163/2008. – Режим доступу: www.president.gov.ua/documents/8707.html.
6. Цапок С. О. Потенціал здоров'я населення – соціально-захисний індикатор деморозвитку України / С. О. Цапок, В. Я. Бідак // Формування ринкової економіки : зб. наук. пр. Спецвип. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Демократичний розвиток України та пріоритетні завдання демографічної політики». – К. : КНЕУ, 2006. – Т. 1 : Відтворення населення та його природний рух. – С. 378 – 381.

Надійшла до редколегії 06.06.12